

CHARTA DOBRÉHO PARTICIPATÍVNEHO ROZPOČTOVANIA

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SR PRE ROZVOJ OBČIANSKEJ SPOLOČNOSTI
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE, FILOZOFICKÁ FAKULTA
PRACOVNÁ SKUPINA "PARTICIPATÍVNY ROZPOČET"

ÚVOD

Prvé pokusy o participatívne rozpočtovanie sa na Slovensku objavili pred desaťročím (2011). Odvtedy si ho vyskúšalo viac než šesťdesiatpäť miestnych samospráv a polovica samosprávnych krajov. Rôznorodosť prístupov k participatívne rozpočtovaniu je mimoriadne zaujímavá a súvisí aj s doteraz chýbajúcou legislatívnou úpravou či jasnejším usmernením v tejto oblasti. Rôznorodosť prístupov však nemožno apriórne považovať za nežiaducu. Participatívne rozpočtovanie by aspoň do istej miery malo odzrkadľovať špecifický kontext, v ktorom sa bude využívať, a tiež zohľadňovať ciele rozhodujúce pre samosprávu, ktorá ho zavádza. Jedným dychom je však potrebné dodať, že aj rôznorodosť má svoje hranice a participatívne rozpočtovanie nemožno zužovať na dotačné schémy či iné nástroje verejného rozpočtovania, pretože ich významne presahuje a vyžaduje si oveľa intenzívnejšiu vzájomnú interakciu účastníkov.

Participatívne rozpočtovanie zďaleka nie je iba o prerozdeľovaní a následnom využívaní určených verejných zdrojov. Participatívne rozpočtovanie smeruje tak k hmatateľným, ako aj nehmatateľným zmenám kvality života miestnych komunit, vzájomných vzťahov obyvateľa a samosprávy, či kvality miestnej demokracie. Obohacuje jednotlivcov, komunity i samosprávy prostredníctvom spoločného zdieľania skúseností, nadobúdania nových zručností a poznatkov. Samosprávy sa vďaka nemu menia z ťažko dostupných a nezrozumiteľných labyrintov oddelení poskytujúcich verejné služby na ľudí z mäsa a kostí načúvajúcich reálnym potrebám vlastných obyvateľov. Obyvatelia sa z pasívnych prijímateľov verejných služieb stávajú aktívnymi jednotlivcami a kolektívami, ktorí sa spolupodieľajú na definovaní verejného záujmu i spôsoboch jeho naplnenia. Výsledkom je lepšie vzájomné porozumenie, angažovanosť vo verejnom priestore, odstránenie rôznych predsudkov či stereotypov a zvýšená miera spokojnosti všetkých účastníkov.

Uvedené skutočnosti viedli k vzniku iniciatívy, za ktorou stojí Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti a výskumný projekt Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave: „Inovácie v rozpočtovaní miestnych samospráv na Slovensku“. Vďaka tomuto prepojeniu bola koncom roku 2020 vytvorená pracovná skupina zložená z odborníkov zo samospráv, volených zástupcov, akademikov, ako aj zástupcov mimovládnych organizácií a profesijných asociácií. V snahe pomôcť predovšetkým zástupcom samospráv pri ich orientácii sa v danej téme sa pracovná skupina inšpirovala príkladmi z Portugalska a Škótska a spracovala chartu obsahujúcu princípy dobrého participatívneho rozpočtovania v našich podmienkach. Obsah pripravovanej charty bol konzultovaný s ďalšími aktérmi z radov navrhovateľov projektov, úradníkov-koordinátorov participatívneho rozpočtovania na úrovni samospráv a volených zástupcov. Zozbierané skúsenosti i pripomienky boli starostlivo posúdené a citlivo zapracované do výsledného textu charty.

Poradie princípov obsiahnutých v tejto charte nevyjadruje ich dôležitosť. Naopak, jednotlivé princípy sa vzájomne prelínajú a dopĺňajú. Navyše, uvedené princípy nie sú finálnym zoznamom, ktorý by chcel obmedzovať kreativitu a rôznorodosť prístupov k participatívne rozpočtovaniu. Ponúkané princípy sú otvorené diskusii i kritickému uvažovaniu. Zároveň však platí, že uvažovanie nad ďalšími možnými princípmi by nemalo byť v rozpore s princípmi uvedenými v tejto charte.

Charta nemá povahu zaväzujúcej normy a táto ambícia nesprevádzala ani jej zostavovanie. Netreba v nej hľadať nespochybniteľnú akademickú terminológiu, pretože je produktom tých, ktorých sa týka a ktorým môže najviac pomôcť. Charta má slúžiť predovšetkým ako nástroj inšpirácie a sebareflexie používaných postupov. Ponúka skôr možnosti ako sa dopracovať k dobrému participatívne rozpočtovaniu, než súpis konkrétnych krokov, ktorých splnenie automaticky povedie k stanovenému cieľu. Treba však mať pri tom na pamäti, že participatívne rozpočtovanie bude vždy len také dobré, akú dôležitosť, energiu a porozumenie mu venuje samospráva, ktorá ho zavádza, a akú dôveru a záujem dokáže vzbudiť v jeho účastníkoch.

Nechajte sa inšpirovať.

*DOBŘÉ PARTICIPATÍVNE
ROZPOČTOVANIE BY MALO BYŤ...*

STAROSTLIVO NAPLÁNOVANÉ

- **starostlivo naplánované participatívne rozpočtovanie znamená dôkladné premyslenie jednotlivých krokov v čase;**
- zavedenie participatívneho rozpočtovania samé o sebe nie je cieľom, ale prostriedkom na dosiahnutie cieľa;
- plánovanie si vyžaduje strategickosť; participatívne rozpočtovanie je len jedným z nástrojov participácie a spoločného tvorenia budúcnosti samosprávy, prepája sa s ďalšími minulými, súčasnými a budúcimi aktivitami a spolu tvoria jeden celok.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je starostlivo naplánované?

- sledujeme ním konkrétny a jasný cieľ;
- zvážili sme alternatívy; zohľadnili sme rôzne možnosti zapájania obyvateľov aj ich potreby a participatívne rozpočtovanie bolo spomedzi širokej palety nástrojov participácie vhodne zvolené;
- nestaviame na zelenej lúke alebo konkrétnej skúsenosti, poznáme rôzne príklady z domu i zo sveta, dobrú prax i nástrahy participatívneho rozpočtovania; citlivo a triezvo zvažujeme možnosti a riziká vzhľadom na miestne podmienky;
- poznáme dostupné kapacity samosprávy (personálne, finančné), zvážili sme pripravenosť zamestnancov i zapojenie externých spolupracovníkov (miestnych lídrov, občianskych združení);
- vybrali sme vhodného koordinátora, ktorý má v rámci samosprávy rešpektovanú a stabilnú pozíciu, jasne zadefinované kompetencie a úzko spolupracuje s jednotlivými oddeleniami úradu i volenými predstaviteľmi;
- zamestnanci samosprávy sa cítia byť súčasťou procesu, rozumejú svojim úlohám v jednotlivých fázach procesu a osvojili si ich;
- zastupiteľstvo je pripravené rešpektovať rozhodnutie verejnosti;
- vieme kto tvorí miestnu občiansku spoločnosť, zmapovali sme mimovládne organizácie, identifikovali zraniteľné skupiny a máme plán ako ich do procesu zapojiť;
- podmienky predloženia projektu sú jasné, uchopiteľné a dokáže ich splniť každý obyvateľ;
- pravidlá participatívneho rozpočtovania sú predvídateľné a počas prebiehajúceho cyklu nemenné (vis maior).

OTVORENÉ

- **otvorené participatívne rozpočtovanie znamená mať v procese otvorené dvere;**
- nevytvára zbytočné bariéry (fyzické, informačné, postojové, iné) a robí všetko pre ich odstraňovanie;
- je otvorené akémukoľvek názoru: pozitívnemu-negatívnemu, k veci-od veci, fundovanému-laickému, akceptuje ho, ale poskytuje aj nadhľady z inej perspektívy.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je otvorené?

- do procesu môžeme v akomkoľvek momente vstúpiť (rešpektujúc pravidlá a harmonogram);
- zvažujeme aj zapojenie nepľnoletých obyvateľov či návštevníkov samosprávy;
- verejné stretnutia a aktivity realizujeme v bezbariérových priestoroch;
- účastníkom poskytujeme včasné, obsahovo zrozumiteľné, prehľadné a užívateľsky ľahko prístupné informácie o tom, že sa do participatívneho rozpočtovania môžu zapojiť, ako a kedy sa doň môžu zapojiť;
- informácie zverejňujeme v jednoduchom jazyku a vo forme, v akej by sme ich sami chceli nájsť; myslíme na pohodlie prijímateľov;
- všetky dôležité záznamy – dokumenty, pozvánky, zápisy, rozhodnutia, výsledky, fotografie sú dostupné a ľahko prístupné rôznym cieľovým skupinám;
- obyvatelia hovoria, že proces je jasný a zrozumiteľný, vidia kde sa nachádza a kam smeruje.

INKLUZÍVNE

- **inkluzívne participatívne rozpočtovanie znamená prispôbiť priestor, aby sa v ňom nikto necítil cudzo;**
- každý má možnosť vyjadriť sa bez obáv, každý názor je rešpektovaný a nie je zosmiešňovaný;
- inkluzívne participatívne rozpočtovanie spája, integruje, nie rozdeľuje.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je inkluzívne?

- odlišnosti chápeme ako príležitosť, z ktorej môžeme benefitovať ako komunita;
- mapujeme, kto sa do procesu zapája a vieme kto v ňom chýba; v náboře venujeme priestor, čas, aj peniaze na to, aby sa participatívne rozpočtovanie dostalo aj k tým, ku ktorým sa za normálnych okolností nedostane;
- poskytujeme pomoc všetkým, ktorí ju potrebujú;
- vylúčeným skupinám a ľuďom na okraji spoločnosti vytvárame bezpečný priestor a pomáhame umocniť ich hlas;
- rešpektujeme potreby a návrhy, s ktorými verejnosť prichádza a berieme ich vážne; neurčujeme im nálepky nerealizovateľného nápadu, ale hľadáme cesty ako sa veci dajú realizovať;
- vytvárame príjemný, bezpečný a neformálny priestor na vzájomné spoznávanie sa, diskusie a spoluprácu; sme dobrým hostiteľom a ceníme si účasť verejnosti;
- napriek tomu, že sme všetci iní, každý sa cíti príjemne byť do procesu zapojený, pretože je rešpektovaný.

MOTIVUJÚCE A POSILŇUJÚCE

- **motivujúce a posilňujúce participatívne rozpočtovanie znamená, že dokáže vzbudiť záujem obyvateľov podieľať sa na zmene a dať im reálnu možnosť život v samospráve ovplyvňovať;**
- posilňuje postavenie obyvateľov a právo (spolu)rozhodnúť o smerovaní zdrojov vkladá do ich rúk;
- motivuje aj k spolupráci s inými ľuďmi, subjektmi, posilňuje tvorbu komunit a vzájomné vzťahy.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je motivujúce a posilňujúce?

- dokážeme komunikovať, že problém sa týka nás všetkých, nie je abstraktný, ovplyvňuje aj naše fungovanie a kvalitu života v komunite;
- pravidelne informujeme čo sa nám už spolu podarilo dosiahnuť a môžeme dosiahnuť ešte viac;
- keď nejde obyvateľ k samospráve, ide samospráva k obyvateľovi – proaktívne prichádzame do existujúcich sietí, komunit, zariadení a informujeme o tom, čo všetko možno robiť, ako a kedy sa zapojiť;
- chodíme tam, kde už ľudia sú (festivaly, jarmok, iné akcie samosprávy) – verejné podujatia môžu byť dejiskom jednotlivých fáz participatívneho rozpočtovania (úvodné prezentácie, zber nápadov, spustenie hlasovania, vyhlásenie výsledkov);
- vedíme zásobník nápadov počas celého roka a oslovujeme ich autorov pri vyhlásení novej výzvy; aj malý nápad alebo prvotne nepodporený projektový návrh sa časom môžu ukázať ako významne prínosné;
- vytvárame priestor pre komunitné, verejné stretnutia a snažíme sa podobné projekty prepájať;
- obyvatelia majú pocit, že vedia vyriešiť svoje podnety a nápady;
- obyvatelia lepšie vidia, že časť verejných zdrojov je určená na zlepšenie verejného priestoru podľa vlastného nápadu.

EDUKATÍVNE

- **edukatívne participatívne rozpočtovanie znamená, že jednotlivé strany z procesu odchádzajú s väčšími poznatkami ako doň vstúpili;**
- edukácia je obojsmerná; obyvatelia sa učia ako funguje samospráva a samospráva sa lepšie oboznamuje s potrebami, požiadavkami a predstavami obyvateľov, učí sa akceptovať, že obyvatelia môžu chcieť veci inak a vnímať benefity zo zapájania verejnosti;
- edukácia je síce prirodzenou súčasťou procesu, ale niekedy zostáva jej potenciál nevyužitý; treba ju predovšetkým vnímať ako skvelú príležitosť.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je edukatívne?

- obyvateľ sa zorientuje v problematike fungovania samosprávy, učí sa pochopiť jej procesy, aké má kompetencie, akými dokumentmi sa riadi, ako sa tvorí rozpočet, aké strany k rozhodnutiu prizvať; spoznáva vlastný manévrovací priestor;
- obyvateľ sa učí vyjadriť vlastný názor, prezentovať ho, obhájiť ho a prijať zaň zodpovednosť;
- obyvateľ sa učí projektovo rozmýšľať a získava zručnosť uchádzať sa aj o iné grantové zdroje nad rámec participatívneho rozpočtu;
- obyvateľ lepšie chápe jeho miesto v komunite i v samospráve, rozumie prečo je pre ne dôležitý a kde môže byť prospešný;
- samospráva lepšie pozná svojich obyvateľov a komunity, ich potreby a špecifiká, ako aj silné a slabé stránky vlastného fungovania;
- samospráva začína obyvateľov vnímať ako kompetentných spolurozhodovať; obyvatelia menej kritizujú a aktívnejšie sa pričiňujú na zmene;
- vzájomný rešpekt prichádza s vlastným poznaním a osobným zážitkom;
- participatívne rozpočtovanie je bežnou súčasťou fungovania škôl, príp. aj iných inštitúcií samosprávy (napr. domovy sociálnych služieb, knižnice).

DELIBERATÍVNE

- **deliberatívne participatívne rozpočtovanie znamená vypočuť, byť vypočutý a zodpovedne sa rozhodnúť;**
- deliberácia je nezávisle facilitovaná diskusia, ktorá umožňuje vyjadriť a argumentovať akýkoľvek názor a zároveň vypočuť a zvážiť názory ostatných; vytvára základ (filter) pre dobré a kvalitné rozhodnutia;
- je protipól, ktorý vyvažuje hlasovanie – nejde o súťaž popularity projektov, ale o vnímanie zodpovednosti spolurozhodnúť (a preto chceme počuť „pre“ aj „proti“);
- je dôležitým momentom prepájania sa, súdržnosti a odolnosti komunit a dôležitým momentom pre tvorbu dôvery medzi obyvateľom, samosprávou a výsledkom verejnej politiky;
- výsledkom deliberácie je dohoda na všeobecne prospešnom riešení, ktorá môže mať charakter odporúčania alebo záväzného rozhodnutia.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je deliberatívne?

- používame metódy a techniky, ktoré umožňujú ľuďom formulovať svoje názory a podporujú diskusiu;
- investovali sme zdroje a vytvorili priestor na to, aby sa ľudia navzájom dozvedeli a informovali o svojich nápadoch, dali si spätnú väzbu, pomohli si projekty vylepšiť, skvalitniť, prepojiť, prípadne zrušiť;
- v priebehu procesu dochádza k zmenám názorov; sme schopní ustúpiť z vlastných nárokov v prospech nápadu niekoho iného a dokážeme uznať, že iné projekty môžu mať väčšiu prioritu;
- v priebehu procesu rastie uskutočniteľnosť a kvalita projektov; rúcajú sa „vzdušné zámky“;
- účastníci lepšie poznajú miestne potreby a možnosti, preukazujú väčšiu otvorenosť, ochotu diskutovať na citlivé témy a akceptovať zmeny;
- participatívne rozpočtovanie nie je súťaž, ale spolupráca.

DÔVERYHODNÉ

- **dôveryhodné participatívne rozpočtovanie znamená, že nebude zneužitá v osobný alebo politický prospech a obyvatelia veria, že všetko čo robíme, robíme pre spoločné blaho;**
- úzko sa prelína s otvorenosťou; ktorá je predpokladom pre dosiahnutie dôveryhodnosti.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je dôveryhodné?

- nemá politický, ale má občiansky rozmer; nespájame ho s konkrétnymi politickými predstaviteľmi, ale s identitou samosprávy – je to myšlienka, ktorá má podporiť aktivity a vôľu obyvateľov;
- vybrali sme koordinátora, ktorý je prijateľný pre všetkých; je to príjemná, nekonfliktná, komunikačne zdatná a rešpektovaná osoba, ktorá férovo vystupuje voči akémukoľvek jednotlivcovi alebo skupine;
- obyvateľov zapájame do prípravy pravidiel participatívneho rozpočtu, špeciálne do diskusie o tom, kto a ako rozhodne o podporených projektoch (príp. aj na základe akých kritérií);
- pravidlá rozhodovania sú jasné a každý rozumie tomu ako bolo rozhodnutie prijaté;
- pravdivo nakladáme s verejnými zdrojmi; dôverujeme, že financie budú použité efektívne a nebude sa s nimi plytvať; konzultujeme realizáciu projektov tak, aby sa žiadateľom i obyvateľom dostalo presne to, čo si želali;
- obyvateľ má pocit, že mu samospráva načúva.

UDRŽATELNÉ

- **udržateľné participatívne rozpočtovanie znamená, že ide o proces, ktorý má zmysel aby sa opakoval v čase;**
- proces sa môže vyčerpať a ak naplní svoj cieľ, môžeme ho nahradiť inými formami participácie; zmysluplné ukončenie procesu nie je v rozpore s udržateľnosťou, nesmie však byť postavené na svojvôli.

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je udržateľné?

- nejde o jednorazovú záležitosť, ale o súčasť dlhodobej stratégie;
- nepodlieha politickému vplyvu a zmene vedenia, je schopné presiahnuť dĺžku volebného obdobia;
- pravidlá, ktoré sa nám osvedčili, ukotvíme do záväzných dokumentov samosprávy;
- v rozpočte sme zaistili zdroje a vytvárame podmienky na jeho rozvoj;
- okolo koordinátora sa vytvára tím ľudí, ktorí spolu pravidelne diskutujú a proces posúvajú vpred;
- podporujeme vzdelávanie a rozvoj zručností organizačného tímu (facilitácia, komunikácia a sociálne siete, občianske technológie, metódy deliberácie, techniky práce so skupinou a pod.);
- zabezpečujeme dokumentovanie procesov a zasvätenie do agendy pri výmene kľúčových zamestnancov;
- je zakorenené v živote samosprávy a obyvatelia ho vnímajú ako jej prirodzenú súčasť.

KREATÍVNE A FLEXIBILNÉ

- **participatívne rozpočtovanie je kreatívne a flexibilné ak reaguje na vzniknuté situácie a nebojí sa experimentovať.**

Ako vieme, že participatívne rozpočtovanie je kreatívne a flexibilné?

- participatívne rozpočtovanie je pre účastníkov atraktívne;
- nezastaneme na tom, že niečo nejde; máme vôľu hľadať riešenia;
- komunikáciu a stretnutia s verejnosťou realizujeme v čase a spôsobom, ktorý vyhovuje účastníkom;
- pýtame si spätnú väzbu; potreby a požiadavky účastníkov dokážeme zachytávať a reagovať na ne;
- pravidlá z roka na rok prehodnocujeme, redizajnovateľnosť je v pravidlách vopred predpokladaná;
- proces prispôbujeme tomu, čo sa v samospráve deje (napr. ak vnímame podreprezentované skupiny alebo páľčivé témy, vieme na ne projekty v danom ročníku zamerať);
- vymieňame si skúsenosti, sledujeme trendy a nezaostávame za vývojom doma i v zahraničí.



FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave



**ÚRAD SPLNOMOCNENCA
VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PRE ROZVOJ OBČIANSKEJ SPOLOČNOSTI**

